

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet
postboks 8113 Dep

0032 OSLO

Rettigheter og plikter etter opplæringsloven – barn som bor i barneverninstitusjoner

Utdanningsdirektoratet har fått en forespørsel fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet hvor dere ber om informasjon om rettigheter og plikter etter opplæringsloven, for barn som bor i barneverninstitusjoner.

I dette brevet har vi tatt med de bestemmelsene i opplæringsloven med forskrifter som vi mener det er viktig at personalet på barneverninstitusjoner kjenner til, slik at de kan sørge for at barna får den opplæringen de både har rett og plikt til å få. Vi vil bemerke at oversikten ikke er uttømmende og understreker at som utgangspunkt vil beboere i barneverninstitusjoner uavkortet beholde sine rettigheter etter opplæringsloven med forskrifter i den tiden de er i institusjonen.

Ansvar for opplæringen

Det fremgår av opplæringsloven § 13-2 at det er fylkeskommunen der institusjonen ligger som er faglig, juridisk og økonomisk ansvarlig for at beboere på institusjon får oppfylt sine rettigheter etter opplæringsloven. Dette innebærer at fylkeskommunen blant annet har plikt til å oppfylle de rettighetene elevene har etter opplæringsloven med forskrifter, herunder retten til å gå på nærskolen, spesialundervisning, retten til et godt fysisk og psykososialt skolemiljø og skyss.¹

Rett og plikt til grunnskoleopplæring

Barn og unge har plikt til grunnskoleopplæring og rett til offentlig grunnskoleopplæring etter opplæringsloven § 2-1. Plikten til grunnskoleopplæring varer til eleven har fullført det tiende skoleåret.

Utdanningsdirektoratet vil presisere at plikten til grunnskoleopplæring også gjelder barn og unge i institusjon, jf. opplæringsloven § 2-1. Dersom eleven uten å ha rett til det har fravær fra den pliktige opplæringen, kan foreldrene eller den som har omsorgen for barnet holdes ansvarlig.

Ved langvarige fravær som eleven eller foreldrene ikke selv er skyld i, kan fylkeskommunen eller kommunen ha plikt til å gi eleven opplæring et annet sted enn i skolen, for eksempel hjemme hos eleven eller på en institusjon dersom eleven oppholder seg der. Det følger imidlertid av opplæringsloven kap. 9a at skolene må tilpasse opplæringssituasjonen, også for syke eller funksjonshemmede, slik at elevene i størst mulig grad kan motta opplæring på skolen.

¹Utdanningsdirektoratets har laget et eget rundskriv om rett og plikt til opplæring for beboere i barneverninstitusjon, rundskriv *Udir-10-2009 Rett og plikt til opplæring for beboere/pasienter i barnevern- og helseinstitusjoner*

Rett til videregående opplæring

Ungdom som har fullført grunnskolen eller tilsvarende opplæring, har etter søknad rett til tre års heltids videregående opplæring. Ungdom som har fylt 15 år søker selv om inntak til den videregående opplæringen (opplæringsloven § 3-1). Retten til videregående opplæring må normalt tas ut i løpet av en sammenhengende periode på fem år, eller seks år når opplæringen helt eller delvis blir gitt i lærebedrift, og innen utgangen av det året vedkommende fyller 24 år.

Rett til å gå på skole i nærmiljøet

Elever i grunnskolen har rett til å gå på den skolen som ligger nærmest eller ved den skolen i nærmiljøet som de sokner til (opplæringsloven § 8-1). Alle elever skal ha et enkeltvedtak om skoleplassering.

Dersom det er mulig, vil elever som tas inn i institusjon kunne fortsette skolegangen på sin nærscole. I motsatt fall vil eleven gå på en skole i nærheten av institusjonen eller på en skole tilknyttet selve institusjonen. Utdanningsdirektoratet vil understreke at en beboer i institusjon som hovedregel vil ha rett til å fortsette på nærskolen, enten dette er elevens tidligere skole eller en skole i nærheten av institusjonen, jf. opplæringsloven § 8-1 første ledd.

Også beboere i barneverninstitusjoner kan gjennomføre grunnskoleopplæringen i en privat skole, dvs. enten en privat grunnskole med rett til statstilskudd eller en privat grunnskole som er godkjent etter § 2-12 i opplæringsloven. Inntak i en privat grunnskole forutsetter at det foreligger søknad/samtykke fra de som har foreldreansvaret, ev. søknad/samtykke fra beboer over 15 år, jf. barneloven §§ 30 og 32. Det er da den private skolen som har ansvaret for eleven, se bl.a. privatskoleloven § 5-2.

Organisering av elever i grupper

Alle elever i grunnskolen og videregående skoler skal tilhøre en klasse/basisgruppe, jf. opplæringsloven § 8-2. Hoveddelen av elevens opplæring skal gis innenfor klassen/basisgruppen. Klassen/basisgruppen skal ivareta elevens behov for sosial tilhørighet og har en viktig funksjon i forbindelse med inkludering av elever. Klassen/basisgruppen skal ikke inndeles etter faglig nivå, kjønn eller etnisk tilhørighet, jf. § 8-2 første ledd tredje punktum. Det er for eksempel ikke adgang til å organisere elevene i klasser/basisgrupper på grunnlag av elevens faglige resultater eller karakterer. Skoleeier velger hvordan klassene/basisgruppene organiseres i forhold til størrelse. Men organiseringen må være sikkerhetsmessig og pedagogisk forsvarlig. Elevene kan for en mindre del av tiden organiseres i andre grupper dersom dette er forsvarlig og saklig begrunnet.

Gratis opplæring

Offentlig grunnskoleopplæring og opplæring i offentlig videregående skole eller lærebedrift skal være gratis. Det betyr at skolen ikke kan kreve betaling for undervisningsmateriell, transport i skoletiden, leirskoler, ekskursjoner eller andre turer som er en del av opplæringen (opplæringsloven § 2-15 og 3-1 siste ledd).

Alle elever med ungdomsrett i videregående opplæring får utstyrsstipend. Det skal være til nødvendig individuelt utstyr som eleven trenger i opplæringen, for eksempel til kalkulator, kokkeklær eller idrettsutstyr.²

Opplæringsrettens innhold og omfang

Beboere i barneverninstitusjoner skal i utgangspunktet ha et ordinært opplæringstilbud. Det understrekes at beboernes rettigheter til opplæring etter opplæringsloven gjelder uavkortet i institusjon. Dersom undervisningen foregår i en skole tilknyttet selve institusjonen betyr det at skolevirksomheten i institusjonene er omfattet av de samme lov- og

² Det er Lånekassen som forvalter ordningen.

forskriftsbestemmelser som ordinære grunn- og videregående opplæring. Beboerne i institusjon har således rett på opplæring i samsvar med Læreplanverket for Kunnskapsløftet, jf. forskrift til opplæringsloven kapittel 1.

Tilpasset opplæring

For å sikre likeverdig og inkluderende opplæring skal opplæringen tilpasses den enkeltes evner og forutsetninger (opplæringsloven § 1-3). Tilpasset opplæring er ikke en rettighet, men et prinsipp som skal gjennomsyre opplæringen og som gjelder for alle elever. Tilpasset opplæring skal skje innenfor rammen av den ordinære opplæringen og det gir ikke den enkelte eleven en rett til særskilt tilrettelegging av opplæringen. For enkelte elever er ikke en tilpasset opplæring innenfor rammen av den ordinære opplæringen nok til at eleven får et tilfredsstillende utbytte av opplæringen. Da aktualiseres behovet for spesialundervisning.

Spesialundervisning

Elever som ikke har eller ikke kan få et tilfredsstillende utbytte av den ordinære opplæringen, har rett til spesialundervisning. Når det skal avgjøres om en elev har rett til spesialundervisning skal elevens behov vurderes. Det er ikke krav om en diagnose. Spesialundervisningen skal sikre at eleven får et forsvarlig utbytte av sitt opplæringstilbud. I kapittel 5 i opplæringsloven er det regler om spesialundervisning. Elever har rett til spesialundervisning både i grunnskolen og i videregående opplæring. Elever med rett til spesialundervisning, skal ha et tilbud som gir dem et opplæringstilbud som er likeverdig med det tilbudet andre elever får. Skoleeier skal fatte enkeltvedtak om spesialundervisning etter at PP- tjenesten har utarbeidet en sakkyndig vurdering. Etter at det er truffet vedtak om spesialundervisning utformes det en individuell opplæringsplan (IOP) for eleven.

For elever som har rett til spesialundervisning, er det ofte en utfordring å avgjøre hvor stor del av elevens opplæring som skal foregå i den ordinære basisgruppen/klassen, og hvor mye opplæring som skal foregå i egne grupper for elever som trenger særskilt tilrettelegging, eventuelt ene-undervisning. I hvilken grad skolen/læreren kan gjøre dette, avhenger av elevens enkeltvedtak om spesialundervisning. Hvis skolen bruker ene-undervisning knyttet til elever som ikke har enkeltvedtak som åpner for dette, er organiseringen i strid med opplæringsloven.³ Dersom det fremgår av enkeltvedtaket at bruk av en alternativ opplæringsarena er nødvendig for at eleven skal få et forsvarlig utbytte av opplæringen, åpner regelverket for dette under gitte vilkår⁴.

Det fysiske og psykososiale skolemiljøet

Alle elever i grunnskolen og i videregående skole har rett til et godt fysisk og psykososialt miljø. I opplæringsloven § 9a- 1 er det et krav om at miljøet skal "*fremje helse, trivsel og læring*". Retten til et godt fysisk og psykososialt miljø er en individuell rett, noe som innebærer at det er den enkeltes oppfatning av skolemiljøet som er det avgjørende.

Det fysiske miljøet

Skolen skal planlegges, bygges, tilrettelegges og drives slik at det blir tatt hensyn til elevenes trygghet, helse, trivsel og læring. Det skal også tilrettelegges for elever med funksjonshemninger. Alle elever har rett til en tilpasset arbeidsplass. Dersom en elev eller foreldrene ikke er fornøyd med det fysiske skolemiljøet kan de be skolen iverksette tiltak for å rette på dette. Skolen plikter da å gjøre et enkeltvedtak (opplæringsloven § 9a-2).

Det psykososiale miljøet

³ For mer informasjon om retten til spesialundervisning og saksgang i slike saker les Utdanningsdirektoratets veileder: *Veileder til opplæringsloven om spesialpedagogisk hjelp og spesialundervisning*

⁴ Les mer om alternative opplæringsarenaer i Utdanningsdirektoratets rundskriv: *Udir-3-2010 Bruk av alternative opplæringsarenaer i grunnskolen*

Skolen skal aktivt og systematisk arbeide for å fremme et godt psykososialt miljø, der den enkelte eleven kan oppleve trygghet og sosialt tilhørighet. Elevens psykososiale miljø skal fremme helse, trivsel og læring. Dersom en elev eller foreldrene ikke er fornøyd med det psykososiale skolemiljøet kan de be skolen iverksette tiltak for å rette på dette. Skolen plikter da å gjøre et enkeltvedtak (opplæringsloven § 9a-3).

Samarbeid med hjemmet

Skolen skal sørge for samarbeid med hjemmet. Foreldrene har minst to ganger i året rett til en planlagt og strukturert samtale med kontaktlærer. Samtalen skal dreie seg om elevens faglige og sosial læring og utvikling, og skal avsluttes med en oppsummering der man blir enig om hva som skal vektlegges i det videre arbeidet. Hvert opplæringsår skal skolen gjennomføre et foreldremøte hvor det skal informeres som skolen, innholdet i opplæringen, foreldremedvirkning, rutiner og andre forhold som er relevante. Skolen skal også informere foreldrene muntlig eller skriftlig i gitte tilfeller (forskrift til opplæringsloven kapittel 20).

Individuell vurdering

Alle elever, lærlinger og lære kandidater har rett til individuell vurdering. Denne retten innebærer både underveisvurdering, sluttvurdering og en rett til dokumentasjon av opplæringen. Underveisvurdering skal brukes som et redskap i læreprosessen og som grunnlag for tilpasset opplæring. Sluttvurdering skal gi informasjon om nivået til eleven ved avslutningen av opplæringen i faget. Også elever i institusjon skal ha vurdering med karakter, med mindre det er truffet enkeltvedtak om fritak (forskrift til opplæringsloven kapittel 3).

Fravær og permisjon fra grunnskoleopplæringen

Eleven har møteplikt til alle timer på alle årstrinn i grunnskolen. Dokumentert fravær er bare permisjon som er innvilget av skolen eller sykdom.

Hovedregelen er at alt fravær på ungdomstrinnet skal føres på vitnemålet. For inntil 10 skoledager per skoleår kan en elev likevel kreve at fraværet ikke skal føres på vitnemålet. Dette gjelder bare dersom fraværet skyldes helsegrunner som er dokumentert ved legeerklæring eller at skolen har innvilget permisjon.

Skolen kan gi en elev permisjon i inntil to uker ad gangen (opplæringsloven § 2-11). Forutsetningen er at det er forsvarlig å gi eleven fri. I denne vurderingen kan det være relevant å legge vekt på om eleven får opplæring i permisjonstiden.

Når elever har stort fravær kan det føre til at lærer ikke har fått et tilstrekkelig vurderingsgrunnlag, og at eleven ikke kan få karakter i et eller flere fag.

Fraværshåndtering i videregående opplæring

I videregående opplæring er hovedregelen at alt fravær skal føres på vitnemålet og kompetansebeviset. Fraværet skal føres i dager og enkelttimer. Eleven har rett til å kreve at årsaken til fraværet føres på et vedlegg til vitnemålet eller kompetansebeviset. Dersom eleven kan dokumentere at fraværet skyldes helse- og velferdsgrunner, arbeid som tillitsvalgt, politisk arbeid, hjelpearbeid, lovpålagt oppmøte eller representasjon i arrangementer på nasjonalt og internasjonalt nivå, kan eleven kreve at inntil sammenlagt 10 skoledager i et opplæringsår ikke blir ført på vitnemålet eller kompetansebeviset (forskrift til opplæringsloven § 3-47).

Skyss

Et sentralt prinsipp i norsk skole er at elevene skal få oppfylt retten til grunnopplæring uavhengig av økonomisk bakgrunn, bosted og geografi. Gratis skyss er ett av elementene for å oppfylle lik rett til opplæring. Reglene om skyss er omhandlet i kapittel 7 i opplæringsloven. Elever kan ha rett til skyss både i grunnskolen og i videregående opplæring. Om en elev har rett til skyss er avhengig av det årstrinnet eleven går på og

avstanden mellom der eleven bor og skolen. Elever som på grunn av funksjonshemming eller midlertidig skade eller sykdom har behov for skyss, har denne retten uavhengig av avstanden mellom der eleven bor og skolen.

Særskilt språkopplæring for minoritetsspråklige elever

Elever med annet morsmål enn norsk og samisk har rett til særskilt norskopplæring. Retten varer til de har tilstrekkelige ferdigheter i norsk til å følge den ordinære opplæringen i skolen. Om nødvendig har slike elever også rett til morsmålsopplæring, opplæring i fag på to språk eller begge deler. Kommunen kan organisere særskilt opplæringstilbud (innføringstilbud) for nyankomne elever i egne grupper, klasser eller skoler. Opplæring i slike tilbud kan etter samtykke fra foreldrene vare inntil to år (opplæringsloven §§ 2-8 og 3-12).

Tegnspråkopplæring

Elever som har tegnspråk som førstespråk eller som etter sakkyndig vurdering har behov for slik opplæring, har rett til opplæring i og på tegnspråk (opplæringsloven §§ 2-6 og 3-9).

Punktskriftopplæring

Elever som er sterkt svaksynte eller blinde, har rett til nødvendig opplæring i punktskrift og bruk av nødvendige tekniske hjelpemidler. De har også rett til nødvendig opplæring i å ta seg frem på skolen, til og fra skolen og i hjemmemiljøet (opplæringsloven §§ 2-14 og 3-10).

Alternativ og supplerende kommunikasjon

Elever som helt eller delvis mangler funksjonell tale og har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon, har rett til å få bruke egnede kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmiddel i opplæringen (opplæringsloven §§ 2-16 og 3-13).

Ordensreglement

Hver grunnskole og videregående skole skal ha et ordensreglement. Det er skoleeiers ansvar at det er fastsatt et ordensreglement. Reglementet skal inneholde regler for oppførsel og hvilke sanksjoner som skal kunne brukes mot elever som bryter reglene, og eventuelle prosedyrekrav ved sanksjonering (opplæringsloven §§ 2-8, 2-9, 3-7 og 3-8).

Bruk av tvang

Det er ikke adgang til å bruke tvang i grunnopplæringen. Tvang er et svært stort inngrep overfor enkeltindividet og bruk av denne typen tiltak krever en særskilt hjemmel i lov. Utdanningsdirektoratet understreker at det ikke eksisterer noen slik hjemmel for bruk av tvang i grunnopplæringen i opplæringsloven, og at bruk av tvang er lovstridig. Det vil ikke være en tilstrekkelig hjemmel at det er fastsatt i ordensreglementet eller i den individuelle opplæringsplanen.

Det kan tenkes at det oppstår situasjoner hvor den som griper inn må bruke fysisk makt, for eksempel for å hindre at elevene skader seg selv eller andre, eller skader eiendom. Personalet har dessuten en særlig plikt til å ha omsorg for elevene i skoletiden. Personalet har således ikke bare rett, men også plikt til å gripe inn for å hindre at elever skader eller plager andre elever eller skader seg selv eller eiendom. I den forbindelse kan fysisk maktbruk føre til at det oppstår skader, som i utgangspunktet kan være belagt med straffeansvar i henhold til straffeloven §§ 228 eller 229. Her vil reglene om nødrett og nødverge i ekstraordinære tilfeller kunne komme til anvendelse. Det understrekes at adgangen til bruk av nødrett og nødverge er meget snever og at dette alltid vil utføres for å forsvare noe eller noen, og at bevisbyrde påligger skolen dersom fysisk maktbruk som egentlig er straffbar er utført.

Rett til nødvendig rådgivning

Alle elever har rett til å få nødvendig sosialpedagogisk rådgivning, samt rett til rådgivning om utdanning, yrkestilbud og yrkesvalg (forskrift til opplæringsloven kapittel 22).

Oppfølgingstjenesten

Fylkeskommunen skal ha en oppfølgingstjeneste for ungdom som har rett til videregående opplæring etter opplæringsloven § 3-1, men som av ulike årsaker ikke er i opplæring eller arbeid. Tjenesten omfatter også ungdom som har tapt opplæringsretten etter § 3-8 (Bortvising og tap av rettar) eller § 4-6 (Endring og heving av lærekontrakt og opplæringskontrakt). Formålet med oppfølgingstjenesten er å sørge for at all ungdom som hører til målgruppen får tilbud om opplæring, arbeid og andre kompetansefremmende tiltak, ev. en kombinasjon av disse. Oppfølgingstjenesten skal etablere kontakt med hver enkelt ungdom i målgruppen med sikte på veiledning og oppfølging (forskrift til opplæringsloven kapittel 13). Tjenesten gjelder til og med det året ungdommen fyller 21 år (opplæringsloven § 3-6).

Vennlig hilsen

Cathrine Børnes
avdelingsdirektør

Marianne Føyn Berge
rådgiver

Dokumentet er elektronisk godkjent